

Centre d'estudis **colombins**

Item die xviii junij Anno predicto reverendus in christo pater dominus bernardus Episcopus Gerunden-
sis in Camera / paramenti maiori sui palatii personaliter exens tonsuravit unum scolarem subscriptum
Johanne colom oriundem Civitate G diocesi Gerundensis dispensato secum penitus super defectum /
natalium quem patitur . eo quia de presbitero genitus et soluta.
Testes honorabilis johannes margarit miles domitiliatus in parrochia de Sto Gregorio et discretus antonius
cavallaria presbiterus ac gaspar rovirola scriptor comorates Gerunde.

Transcripció de l'original en llatí:

Item dicta die xviii junij Anno predicto reverendus in christo pater dominus bernardus Episcopus Gerunden-
sis in Camera / paramenti maiori sui palatii personaliter exens tonsuravit unum scolarem subscriptum
Johannes colom oriundem Civitate G diocesi Gerundensis dispensato secum penitus super defectum /
natalium quem patitur . eo quia de presbitero genitus et soluta.
Testes honorabilis johannes margarit miles domitiliatus in parrochia de Sto Gregorio et discretus antonius
cavallaria presbiterus ac gaspar rovirola scriptor comorates Gerunde.

Versió en llengua catalana:

Igualment, en el dia esmentat de 19 de juny de l'any abans indicat [1451], el reverend en Crist, pare i
Senyor, Bernat, bisbe de la ciutat de Girona, en la cambra de parament major del seu palau episcopal, per-
sonalment procedint, va tonsurar un escolar inscrit [com]:
Joan Colom, oriund de la ciutat de G[irona] (ratllat damunt "ciutat de G") diòcesi de Girona, dispensat total-
ment del seu defecte de naixement que pateix perquè va ser engendrat de prevere i de soltera.
Testimonis: Honorable Joan Margarit, militar, domiciliat en la parròquia de Sant Gregori, i el distingit Antoni
Cavalleria, prevere, i Gaspar Rovirola, escriptor, presents a Girona.

ÒMNIUM CULTURAL

Montcada 20 pral (Palau Dalmaes) - 08003 BARCELONA
Tel. (93) 319 80 50 - Fax: (93) 310 69 00

2

Butlletí del Centre d'Estudis Colombins

ANY I / Núm. 2 / 2n. trimestre 1991 / Preu: 150 Pts. - 9 FF.

BUTLLETÍ DEL CENTRE D'ESTUDIS COLOMBINS

ANY 1 / Núm. 2 / Segon trimestre de 1991

Director: Joaquim Arenas i Sampera
Redactor en cap: Eduard Tell i Nohet
Editor: Òmnium Cultural

Disseny de la portada:
Teresa Costa i Gramunt

Imprimeix: CopiArt, S.A. - Villarroel 81 - 08011 Barcelona
Dipòsit Legal: B-16689/91

Sumari

Editorial, pàg. 2

Vida del Centre, pàg. 2-3

Articles:

– Era el clergue gironí Joan Colom el descobridor?
per Francesc Albardané, pàg. 3-6

Tribuna:

– De nou sobre les Capitulacions de Cristòfor Colom
per Francesc Udina i Martorell, pàg. 7-13

Opinió:

– Les argúcies del genovista A. Ballesteros Beretta a propòsit de "lo que ha descubierto en las mares oceánas"
per Caius Parellada, pàg. 13-14

Bibliografia:

– Romà Pinya i Homs: La debatuda exclusió catalano-aragonesa de la conquesta d'Amèrica
per Caius Parellada, pàg. 15

Editorial

El Centre d'Estudis Colombins es troba en plena expansió. Per una banda, malgrat les limitacions econòmiques, ha estat capaç de publicar un primer número del seu butlletí, força ben rebut per les persones a qui l'hem fet arribar. Esperem que aquest segon número agradi també als nostres lectors, com també el número tres, actualment en preparació.

Per altra banda, ens fem ressò de la primera **Tertúlia colombina**, que va tenir lloc a Barcelona el passat dia 20 de juny, en el curs de la qual el nostre soci Charles J. Merrill, professor de la Universitat de Maryland als Estats Units, ens parlà dels Bobadilla (o Bovadilla) de la Segarra, partidaris de Joan II *Sense Fe* i enemics dels Colom; tertúlia que es transformà en un acte d'homenatge dels colombistes catalans al professor nordamericà, el qual acceptà representar oficialment la nostra entitat als Estats Units. Aquest nomenament constitueix un primer pas pel que fa a la presència del Centre d'Estudis Colombins en el Nou Món.

L'historiador Pere Català i Roca, membre de la junta directiva de la nostra entitat, està duent a terme el buidatge sistemàtic de totes les publicacions que contenen informació útil per a la confecció de l'obra col·lectiva a la qual tots els membres del Centre estan invitats a col·laborar. El llibre, d'unes cinc-cents pàgines, el redactarem durant els dos primers mesos de l'any vinent, i durà el títol de *Colom i el món català*. L'obra projectada pretén posar a l'abast del públic interessat la contribució de la Confederació catalano-aragonesa en la descoberta del Nou Món, i divulgar tots aquells elements que ens permeten d'avançar en la hipòtesi que el descobridor es deia Colom i era de nissaga catalana.

Vida del Centre

Assemblea General Ordinària

El passat 16 d'abril tingué lloc, a Òmnium Cultural, i amb la presència del seu president, Sr. Josep Millàs i Estany, l'Assemblea General Ordinària del Centre d'Estudis Colombins.

El president del Centre, Sr. Joaquim Arenas i Sempere, informà de la tasca realitzada per la junta directiva d'ençà la seva elecció i presentà el primer número del butlletí del Centre.

Actualment, l'objectiu prioritari de la junta és assegurar la publicació periòdica del butlletí i reunir el material de treball per a la confecció, entre tots els socis, del llibre **Colom i el món català** que es projecta publicar l'any vinent amb el suport de la Comissió "Amèrica i Catalunya - 1992".

El llibre tindrà unes cinc-centes pàgines, una cinquantena de les quals d'il·lustracions. La confecció del llibre serà coordinada a nivell científic pel Sr. Pere Català i Roca i, a nivell executiu, pel secretari, Sr. Eduard Tell i Nohet. Els diferents capítols aniran firmats pels seus autors o portaran les seves inicials. L'assemblea donà ple suport al projecte, avalà la gestió de la junta directiva i confirmà els seus membres en els càrrecs.

Colom i el món català

El projectat llibre **Colom i el món català** constarà, segons es dedueix de l'anàlisi de l'avantprojecte elaborat pel Sr. Pere Català i Roca, de cinc parts ben diferenciades: 1) els antecedents catalans de la descoberta; 2) tot allò que se sap de cert sobre Colom i que el relaciona amb el món català; 3) la contribució catalana al primer viatge i la participació en el segon; 4) les tradicions orals i tesis acadèmiques sobre la catalanitat del descobridor, i 5) la translació en el món de la cultura catalana de l'epopeia colombina.

1.- Els antecedents catalans de la descoberta poden ser més o menys llunyans (Ramon Llull) o propers (cartografia mallorquina, colonització mallorquina de les illes Canàries, etc.).

2.- El que se sap segur del descobridor i que el relaciona indefectiblement amb el món català és que Colom és un patronímic català, que els seus escrits són plens de paraules i girs catalans, que els títols de virrei i governador general que exigí dels Reis Catòlics a les Capitulacions de Santa Fe eren exclusius de la Corona d'Aragó i que molts dels noms que donà a les illes i terres per ell desco-

bertes eren propis de l'àrea cultural i lingüística catalanes.

3.- Pel que fa al primer viatge colombí se sap del cert que —contràriament a l'absurda llegenda romàntica de l'empenyorament de les joies d'Isabel per tal de sufragar-hi les despeses— els cabals els avançaren el català Lluís de Santàngel, el valencià Gabriel Sánchez i el propi Colom. I pel que fa al segon viatge se sap que fou decidit a Barcelona i que hi participaren personalitats tan distingides com els tarragonins fra Bernat Boïl i Miquel Ballester, el gironí Pere de Margarit, l'ermità Jeroni fra Ramon Pané i el metge barceloní Guillem Coma.

4.- Al Principat i a les Illes abunden les tradicions orals sobre la catalanitat de Colom: Joan Amades (*Costumari Català*); Miquel Ferrà (*Memòries secretes de Cristòfor Colom*, 1973); Rafel Bauzà Socias i Jaume E. Amengual (*El descobridor del Nuevo Mundo*, 1990), etc. Per altra banda, són nombrosos i molt qualificats els estudiosos catalans que han investigat i defensat la catalanitat del descobridor, sense oblidar el peruà Lluís Ulloa Cisneros, el primer historiador a afirmar rotundament que *Colom fou català* (1927), punt de partida de la moderna historiografia sobre la catalanitat de Colom i referència obligada pels estudiosos del tema.

5.- En fi, pel que fa a la translació de l'epopeia colombina en el món de la cultura material tenim el monument a Colom que la ciutat de Barcelona erigí en ocasió de l'Exposició universal de 1888 i, en el de la cultura espiritual, el monument literari que és el poema èpic *L'Atlàntida* de mossèn Cinto Verdaguer.

I Tertúlia Colombina

El 20 de juny tingué lloc a la cerveseria "El Glacià" de Barcelona la primera Tertúlia Colombina en el curs de la qual Charles J. Merrill exposà el resultat de les seves recerques sobre els Bobadilla de la Segarra.

Per decisió de la junta directiva del 3 de juny, el Centre homenatjà el Sr. Merrill i el nomenà membre corresponent als Estats Units.

Articles

Era el clergue gironí Joan Colom el descobridor?*

per Francesc Albardané

Al llarg de més de quatre-cents anys, la identitat genovesa de Colom es va imposar en la història, tot i que no va quedar mai clar en quin lloc concret havia nascut Colom, si a Gènova capital o a altres punts de la Ligúria com Savona, Cugureo, Terrarossa, etc.

Tampoc no van faltar mai tesis heterodoxes que el fessin de Còrsega, Grècia, Portugal, Extremadura o Galícia, entre altres desenes de diferents enclavaments geogràfics. Però va ser el peruà Luís Ulloa que, a final dels anys vint, es va atrevir a publicar la seva tesi catalana, tot i que en un principi el que ell volia demostrar amb les seves investigacions era que Colom era gallec. Tot i l'impacte que la seva teoria va tenir aleshores, sobretot amb el seu llibre *Colom fou català*, i les seves conferències a l'Ateneu Barcelonès, l'escola que va originar va ser molt petita i l'esclat de la Guerra Civil va acabar de rematar-la. Devem a Ulloa les primeres investigacions sobre l'autèntic nom del descobridor, i podem afirmar que el nom Colom correspon al del llinatge català acabat amb "m".

En qualsevol cas, a Catalunya hi ha hagut pacients investigadors que han anat fent una tasca callada i constant en favor d'aquesta tesi, fins a establir un marc general molt precís sobre la personalitat de Colom. És a dir, hi ha un "retrat robot" del Colom català, que ens pot servir per identificar un possible candidat a la plaça. L'existència d'un "cos doctrinal" comú a moltes de les teories catalanes no impedeix l'aparició de ben diferents propostes i, per tant, podem citar les principals, segons el lloc d'origen: Tortosa, Barcelona, Tarroja de Segarra, Mallorca (dues teories), Eivissa i l'Empordà.

Els colombistes catalans som conscients de la sorpresa que causen les nostres teories quan les exposem en públic. Estem acostumats a la befa i fins i tot als exabruptes més barroers, encara

que jo els prefereixo a la fredor amb què els nostres plantejaments cauen dins els àmbits acadèmics.

La primera gran dificultat per defensar la tesi catalana de Colom és el fet que neguem que el veritable nom de Colom hagi estat el de Cristòfol, i en canvi proposem com a autèntic el de Joan Colom o Joan Baptista Colom. Per tant, sempre ens trobarem davant del mur del canvi de nom, de l'ocultació volguda del seu propi nom. Sóc conscient que les hipòtesis catalanes difícilment podran arribar a ser tesis comprovades, però sempre defensaré de forma científica i raonada com un Colom català explica molt millor els esdeveniments històrics previs al descobriment d'Amèrica que no pas la *història* oficial de l'aventurer de Gènova.

Després d'anys d'estudiar aquest tema i de prendre partit de forma alternada entre alguna de les teories catalanes, em trobo en la situació d'haver d'afrontar la formulació d'una nova hipòtesi sobre l'origen de Colom. Lamento el fet, per tal com ve a augmentar el nombre d'hipòtesis catalanes, però ho he de celebrar, ja que crec aportar una nova documentació de la màxima importància i que encaixa com anell al dit al retrat robot que havíem fet els colombistes catalans.

Tot fent investigacions sobre la família Tarroja i Monrós a l'arxiu de la Catedral de Girona, vaig trobar-me amb la presència d'un canonge al capítol de Girona que es deia Francesc Colom, exactament igual que el famós ardiaca del Vallès i canonge de la catedral de Barcelona. Aquest personatge fou importantíssim durant la guerra civil catalana de 1462-1472, ja que, com a vicari general de la Catedral de Barcelona i cap del braç eclesiàstic, va arribar a ser president de la Generalitat.

Sabíem per documentació escrita que el canonge Colom de Barcelona ho va ser des del 1447 fins a la seva mort el 1471, però no hi havia cap estudi detallat any per any de les seves activitats. Un cop analitzats els documents de l'arxiu de la Catedral de Barcelona, vàrem poder comprovar que el canonge Colom "desapareix" de Barcelona del 1448 fins el 1456. Després d'aquesta data hi ha una informació més que abundant per afirmar que ja no es va moure de Barcelona.

Considerem, doncs, més que proba-

* Article publicat en el núm. 1009 del setmanari gironí *Presència* (23-29/VI/91)

ble que el canonge Colom, ardiaca de la Selva, que apareix a tots els capítols de la catedral de Girona durant l'any 1451, era el mateix canonge Colom de Barcelona. També sabem que, anys més tard, es trobava a Roma amb Calixt III, el primer papa Borja. Vet aquí, doncs, les raons de la seva absència de Barcelona. Aquesta descoberta s'hauria de complementar amb un estudi detallat de la vida d'aquest defensor de les llibertats de Catalunya.

Un cop esgotats els pocs documents que ens podien donar llum sobre el canonge Colom a Girona a l'arxiu de la Catedral, vàrem continuar les recerques a l'arxiu de "provincial" i a l'arxiu diocesà del seminari de Girona. Va ser en aquest darrer arxiu on, tot buscant documents que ens parlessin del canonge Colom, vàrem trobar-ne un que ens parlava d'un *Joan Colom!* La sorpresa fou molt agradable ja que, com hem dit abans, els colombistes catalans busquem un Joan Colom pel nostre retrat robot de Colom.

Encara que només hagués estat una petita referència sobre un Joan Colom, hauríem estat contents. Però el fet és que el document que ens parlava d'aquest Joan Colom era del màxim interès, en tractar-se d'una dispensa del cardenal Penitencier de Roma per tal que el clergue Joan Colom pogués ser promogut als ordes eclesiàstics i rebre beneficis, malgrat el seu *defecte de naixement*, en ser fill de prevere. El document de la dispensa feta a Roma porta data del "3 de setembre del primer any del pontificat de Calixt III (1455)", i la transcripció i dispensa del bisbe de Girona, Bernat de Pau, és del 16 de març de 1456. El fet d'haver trobat a Girona la presència del canonge

Francesc Colom, al 1451, ens va atiar el desig de comprovar si el prevere pare d'en Joan Colom podia o no ser el canonge Colom. Si més no, el llinatge era el mateix, i no hem trobat cap altre prevere amb aquest cognom a la diòcesi de Girona en aquella època en els estudis realitzats fins ara als arxius gironins.

Aquest importantíssim document de la dispensa de Joan Colom ja ens va donar una primera pista de la seva edat i de la seva data de naixement de forma aproximada (1435-1440). El següent pas era buscar el document de la seva tonsura, ja que solia ser el document que més dades podia donar sobre el lloc de naixement i la família de l'adolescent que entra dins la família de l'Església.

El document més important per poder bastir la nostra hipòtesi de la catalanitat de Colom es troba en el detallat registre d'ordenacions de l'arxiu diocesà de Girona. Aquest històric document, que es manté en un perfecte estat de conservació, ens assabenta de totes les ordenacions de la diòcesi de Girona, tant per als ordes majors com per als menors.

Fa exactament 540 anys, el juny de 1451, que un adolescent anomenat Joan Colom va rebre la tonsura en el palau episcopal de Girona. La importància cabdal d'aquest document fa que considerem imprescindible presentar a continuació la transcripció llatina del text manuscrit. Ens trobem davant un allau d'informació que passem a analitzar:

- **Data de la cerimònia de tonsura.** El registre d'ordenacions de la diòcesi de Girona segueix en ordre cronològic, i per tant ens trobem dins l'any 1451, ja que

In die xvi m[ar]ti 1456
 Joanne colom oriundi civitatis Gironensis dispensato pro defectu
 natali que patitur eo quia de p[re]b[er]o genito et filio
 et honorabilis viri maritimi milis domaliam in provincia de s[an]cto gregorio et districtu antonin[us]
 cavalleria p[re]b[er]i ac gaspar rovirola p[re]s[en]t[is] comitatus Giron[ens]is

Versió en llengua catalana:

Igualment, en el dia esmentat de 19 de juny de l'any abans indicat [1451], el reverend en Crist, Pare i Senyor, Bernat, bisbe de la ciutat de Girona, en la cambra de parament major del seu palau episcopal, personalment procedint, va tonsurar un escolar inscrit [com]:

Joan Colom, oriund de la ciutat de G[irona] (ratllat damunt "ciutat de G") diòcesi de Girona, dispensat totalment del seu defecte de naixement que pateix perquè va ser engendrat de prevere i de soltera.

Testimonis: Honorable Joan Margarit, militar, domiciliat en la parròquia de Sant Gregori, i el distingit Antoni Cavalleria, prevere, i Gaspar Rovirola, escriptor, presents a Girona.

altres registres anteriors i posteriors al que estudiem ho indiquen amb tota claredat. L'únic punt qüestionable, pensem, és si la data exacta és la del 19 de juny o bé el 24, segons es consideri la segona xifra romana una X o una V. Tot i que preferiríem poder dir que la tonsura es va fer el dia de l'onomàstica de Joan Colom, el 24 de juny, festivitat de Sant Joan Baptista, considerem que d'una lectura acurada es desprèn que la data exacta és la del 19 de juny de 1451.

- **Edat del tonsurat.** Malgrat que, desafortunadament, no consti l'edat de Joan Colom en aquest document, podem presuposar una edat compresa entre els 8 i els 12 anys, ja que era la més corrent per celebrar aquesta cerimònia. Això ens permet situar la data de naixement d'en Joan Colom entre els anys 1436 i 1438. Aquest fet revesteix una importància cabdal, ja que coincideix amb l'edat que va dir el Cura de los Palacios que tenia el descobridor en morir, l'any 1506: "de setenta años más o menos". Volem, recordar que el Cristoforo Colombo de Gènova va néixer l'any 1451 i que, per tant, no s'ajusta en absolut a la cita ja esmentada.

- **Lloc de naixement.** Com es pot apreciar en el manuscrit de registre de la tonsura, hi ha esmenada l'expressió "Civitate G.", i se'ns diu, en canvi, que Joan Colom ha nascut a la diòcesi de Girona. Joan Colom és "gironí" en un senti ampli del mot, però no és ciutadà de Girona.

- **"Defectum natalium".** El defecte de naixement irregular de Joan Colom va ser sens dubte el gran secret que Colom va voler amagar durant tota la seva vida en no dir mai qui havien estat els seus pares. Joan Colom era fill de prevere i d'una soltera. Hem de ser conscients, però, que estem en el segle XV, molt lluny encara dels esdeveniments del concili de Trento i que, per tant, no es pot jutjar aquest fet des de l'òptica tridentina. Tot i que l'Església recomanava amb gran fermesa el celibat, el concubinat dels capellans era un fet prou corrent perquè el concili de Tortosa de l'any 1429 dictés unes disposicions contra els clergues concubinaris.

- **Cerimònia particular.** Cal fer notar que la cerimònia de tonsura de Joan Colom revesteix certa importància, ja que es tracta d'una cerimònia particular. Aquest fet i la categoria dels testimonis ens adverteixen que Joan Colom era fill

d'algun personatge notable, i que per tant la hipòtesi de ser fill del canonge Colom és quelcom més que versemblant.

- **Testimonis.** La presència com a testimonis de la tonsura de Joan Colom de dos membres de dues grans famílies gironines d'aquella època, els Margarit i els Cavalleria, reforça encara més la suposició de la importància del llinatge del tonsurat. I d'entre els tres testimonis volem destacar la presència de l'honorable Joan Margarit, cavaller de Sant Gregori, ja que és la clau de volta que permet refermar-nos per establir que aquest Joan Colom adolescent és el posterior gran descobridor d'Amèrica sota el nom de Cristóbal Colón.

El nom complet d'aquest testimoni importantíssim era el de Joan Margarit i Peguera, i estava casat amb Caterina de Pau, germana del bisbe de Girona, Bernat de Pau, que és qui tonsurà Joan Colom. Però interessa ara remarcar la figura de la neboda de l'honorable Joan Margarit, Constança de Margarit, filla del senyor del castell d'Empordà, germà de Joan. Na Constança Margarit es va casar amb Joan Bertran, de la família dels Bertran de Barcelona i dels Barons de Gelida. Però vet aquí que el canonge Francesc Colom es deia Bertran de segon cognom, ja que era fill d'una germana de Joan Bertran, espòs de na Constança. D'aquesta manera comprenem perfectament, no solament que el pare de Joan Colom fos el canonge Francesc Colom, ardiaca de la Selva, sinó que el testimoni més important de la cerimònia de tonsura de Joan Colom sigui el cap del casal dels Margarit.

Del matrimoni de Joan Bertran i Constança Margarit va néixer Pere Bertran i Margarit. Per causa del pubillatge de la seva mare, aquest personatge va ser conegut sempre pel nom de Pere Margarit, i està demostrat que fou el Pedro de Margerite de les cròniques castellanques que va anar amb *Cristóbal Colón* en el segon viatge a Amèrica, com a cap militar de l'expedició. Voleu més proves que enllacin l'adolescent Joan Colom amb el descobridor d'Amèrica?

Francesc Albardané és arquitecte i estudiós colombí. Actualment està escorcollant els arxius de Barcelona, de Girona i del Vaticà a la recerca de documents inèdits sobre Colom.

De nou, sobre les Capitulacions de Cristòfor Colom*

per Frederic Udina i Martorell

Al voltant de les Capitulacions signades pels Reis Catòlics a favor de Cristòfor Colom hem escrit algunes línies en repetides publicacions⁽¹⁾ i creiem haver demostrat d'un cantó l'autenticitat de les esmentades Capitulacions en el document cancelleresc que serva l'Arxiu de la Corona d'Aragó: reg. 3569; també la recíproca autenticitat de les dues còpies existents, tenint en compte, sobretot, la pèrdua de l'original que s'emportà Cristòfor Colom i que es conservà a l'arxiu de la família a la Cartoixa de Las Cuevas a Sevilla, fins a principis d'aquest segle.

D'altra banda, hem abonat la tesi, que defensà el nostre malaguanyat amic Jaume Vicens Vives, de la formació mediterrània del descobridor i de les seves relacions amb catalans i amb la Corona d'Aragó.

A l'entorn de la discussió que un dia hi hagué entre l'esmentat professor català i Alfonso García Gallo⁽²⁾, ja parlarem a la meua comunicació exposada a Cuenca, afirmant que Colom coneixia l'estructura política de la Corona d'Aragó, com ho demostra la petició d'ésser Virrei, institució poc coneguda a Castella, i Governador General, càrrec aquest que amb el denominador de General no existia a la Corona de Castella. Aquest fet no ha estat remarcat, ja que solament s'esmenta en comentar aquesta petició i concessió de governador, mentre que el mot *general* és el que li dóna una filiació d'institució de la Corona d'Aragó.

Dit això, volem, d'altra banda, aprofundir sobre les Capitulacions remarcant que aquest document no fou un escrit signat entre els Reis i Colom, ni un pacte privat, ni una concessió, com digué García Gallo⁽³⁾, de les peticions que havia demanat Colom. Fou una concessió *unilateral* dels Reis Catòlics. Lalinde⁽⁴⁾ creu que es tracta d'un document contractual i fa la impressió que fou arrencat amb dificultats en les difícils negociacions, perquè Colom a més d'oferir coses molt remarca-

bles, creiem que enmig d'aquestes devia surar-hi una seguretat extraordinària que convencia l'interlocutor reial, era la mateixa seguretat que degué impel·lir Isabel de Castella a cridar de nou Colom i arribar a la redacció de les Capitulacions. Aquestes dificultats àdhuc es perceben en algun detall, com es veu en el quart capítol, que és molt simptomàtic: es refereix a la part de les mercaderies que li pertocarien a Colom i, mentre una vegada redactat el capítol, es diu sempre "Plaze a Sus Altezas", aquí s'hi afegeix "y siendo justo". Aquesta frase ens sembla molt interessant i revela l'estira i afliuxa de les negociacions.

La lectura d'aquest document dóna la impressió d'un text molt viu, molt directe, reflecteix la realitat d'un diàleg davant del Memorial que deuria presentar Colom i que defensava Fra Juan Pérez, en representació del descobridor, enfront de Joan de Coloma, representant dels Reis. Es demostra, a més, la gran personalitat d'aquest darrer (un dels tres, juntament amb Calcena i Almazán) i el seu gran paper en la realització de les propostes de Colom. També cal remarcar la de Fra Juan Pérez, que estava en el secret dels projectes de Colom.

Però hi ha més encara, les Capitulacions, que foren signades a la vila de Santa Fe de la Vega de Granada el dia 17 d'abril de 1492, concediren a Colom uns càrrecs ja en el moment de l'atorgació del document: el d'Almirall, el de Virrei i el de Governador General, i una sèrie d'avançats administratius, comercials i marítics molt importants. Vegeu-ne la transcripció que, degudament llegida, donem a continuació, segons la publicarem al col·loqui de La Rábida⁽⁵⁾, que diu el següent:

* Comunicació al XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (Palma de Mallorca, 27 set. - 1 oct. 1987). Comunicacions III. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma de Mallorca 1990.

Las cosas suplicadas e que Vuestras Altezas dan e otorgan a don Christoval de Colon, en alguna satisfacion de lo que ha descubierto en las Mares Oceanas y del viage que agora, con el ayuda de Dios, ha de fazer por ellas en servicio de Vuestras Altezas, son las que se siguen.

Primeramente que Vuestras Altezas como Señores que son de las dichas Mares Oceanas fazen dende agora al dicho don Christoval Colon su almirante en todas aquellas islas y tierras firmes que por su mano o industria se descubriaran o ganaran en las dichas Mares Oceanas para durante su vida, y después del muerto, a sus herederos e successores de uno en otro perpetualmente con todas aquellas preheminiencias e prerrogativas pertenecientes al tal officio, e segund que don Alfonso Enriquez, quondam, Almirante Mayor de Castilla, e los otros sus predecesores en el dicho officio, lo tenian en sus districtos. Plaze a Sus Altezas. Johan de Coloma.

Otrosi que Vuestras Altezas fazen al dicho don Christoval su Visorey e Governador General en todas las dichas tierras firmes e yslas que como dicho es el descubriere o ganare en las dichas mares, e que para el regimiento de cada huna e qualquiere dellas, faga el eleccion de tres personas para cada officio, e que Vuestras Altezas tomen y scojan uno el que mas fuere su servicio, e assi seran mejor regidas las tierras que Nuestro Señor le dexara fallar e ganar a servicio de Vuestras Altezas. Plaze a Sus Altezas. Johan de Coloma.

Item que de todas e qualesquiere mercadurias, siquiere sean perlas, piedras preciosas, oro, plata, specieria, e otras qualesquiere cosas e mercadurias de qualquiere especie, nombre e manera que sean, que se compraren, trocaren, fallaren, ganaren e hovieren dentro en los limites de dicho Almirantazgo, que dende agora Vuestras Altezas fazen merced al dicho don Christoval e quieren que haya e lieve para si la dezena parte de todo ello quitadas las costas todas que se fizieren en ello por manera que de lo que quedare limpio e libre, haya e tome la dicha decima parte para si mismo, e faga dello a su voluntad, quedando las otras nueve partes para Vuestras Altezas. Plaze a Sus Altezas. Johan de Coloma.

Otrosi que si a causa de las mercadurias quel trahera de las yslas y tierras, que assi como dicho es se ganaren o se descubrieren o de las que en trueque de aquellas se tomaran, aqua de otros mercadores naciere pleyto alguno en el lugar don el dicho comercio e tracto se terna y fara, que si por la preheminiencia de su officio de almirante le perteneciera conocer de tal pleyto plega a Vuestras Altezas que el o su teniente e no otro juez conozcan de tal pleyto, e assi lo provean dende agora. Plaze a Sus Altezas, si pertenece al dicho officio de almirante segund que lo tenia el dicho almirante don Alonso Enriquez, quondam, y los otros sus antecessores en sus districtos y siendo justo. Johan de Coloma.

Item que en todos los navios que se armaren para el dicho tracto e negociacion, cada y quando, y quantas vezes se armaren, que pueda el dicho don Christoval Colon si quisiere contribuir e pagar la ochena parte de todo lo que se gastare en el armazon, e que tambien haya e lieve del provecho la ochena parte de lo que resultare de la tal armada. Plaze a Sus Altezas. Johan de Coloma.

Son otorgadas e despachadas con las respuestas de Vuestras Altezas en fin de cada hun capitulo, en la villa de Santa Fe de la Vega de Granada a XVII de abril del año del Nacimiento de Nuestro Señor Mil CCCCLXXXII.

Yo el Rey. Yo la Reyna.

Por mandado del Rey e de la Reyna: Johan de Coloma.

Las cosas siguientes equidistantes Alguos dan cotiza don xponal o a
 rion en alguna sustancia de lo que ha de ser en las mareas
 orcanas y del viaje q ayora se el ayuda de dadas ha de ser por
 ellas en quanto de otras algeas son las q se siguen

Primeramente que otras al. como son otros que son de las dhas mareas orcanas fagede de
 agora al dho don xponal y Colon su almirante cono y aquellas y las y tierras fir
 mes q por su mano o industria se descubrieren o ganaren en las dhas mareas orcanas
 para durar su vida y despues del muerdo a sus herederos se fuesen o ganaren ^{como en otras partes de re} ^{en las dhas mareas orcanas}
 pertenecientes al tal oficio se segun q don alonso en un qd q al muerdo mayor ^{en las dhas mareas orcanas}
 de aprer los otros sus herederos en el dho oficio lo tengan en sus dhas
 Plaze a sus algeas Johan de coloma

Otro q que otras al. faga al dho don xponal su vudcor e goviador. qual entada
 Las dhas tierras firmes y las que como dho es el dho oficio o ganare en las
 dhas mareas; e que para el regimien de cada una equidistancia de las faga el oficio
 de tres personas en cada oficio equidistantes al. como y por un dho que mas faga
 sustancia; e asy se han miso recibidas las tierras lo mto como se le para faga
 para asy como de otras al. Plaze a sus algeas Johan de coloma

Tercero q de todas equidistancia de las dhas mareas si fueren sean por las piedras p no faga
 oro plata spondia; o otras qualesquiera cosas; e mercadurias de qualquiera pene
 noble e munda q sean q se compraren no aya faga para el oficio de dho en
 los limites del dho almirantazgo q de dho oficio otras algeas faga mareas
 al dho don xponal equidistantes q haya el rene para si lo dho oficio de dho
 esto guardado los cosas todas q se fagieren en ello por mudo q del dho q guardado
 L mudo el dho oficio de dho de una parte por sustancia de dho de dho
 oficio voluendo quedando las otras mudo partes para otras algeas Plaze a sus
 algeas Johan de coloma

Otro q que si alguna de las mercadurias que traieren de los dhas y las y tierras
 q asy como dhas segun q o descubrieren o de las q entregaren de aquellas se
 tomada aqua de otros mercadores narece pleyo alguno en el oficio de dho
 como no errado se torna y faga q se plega q se plega q se plega q se plega
 rante le plega rante de tal pleyo q se plega q se plega q se plega q se plega
 y eno otro q se plega q se plega q se plega q se plega q se plega q se plega
 Plaze a sus algeas supreniente al dho oficio de almirante segun q lo mudo
 el dho almirante don alonso en un qd q y los otros sus herederos en sus dhas
 mudo y siendo justo Johan de coloma

Item q en todos los navios q se armaren para el dho oficio o negocio rante q guard
 y guardas cosas q se armaren que puden al dho don xponal rlon segun q
 rante q se plega q se plega q se plega q se plega q se plega q se plega
 q tambien haya el rene del oficio de dho oficio q se plega q se plega
 vela del armado Plaze a sus algeas Johan de coloma

Don otorgadas e despachadas en los reynos de otras algeas en fin
 de cada un Capitulo en la villa de Juro de dho de granada

A diez y seis de abril del año del nacimiento de nro señor mil e quatro e
 yo el Rey yo la Reyna
 Por mandado del Rey e de la Reyna
 L. Johan de coloma

Després d'aquest document, amb la consignació de tantes concessions fetes a Colom, tretze dies més tard, els Reis lliuren un nou document, datat el 30 d'a-

bril del mateix any a la mateixa vila de Santa Fe, en el qual els sobirans precisen alguns detalls respecte a les dites concessions. El document diu així⁽⁶⁾:

Don Fernando e doña Isabel, por la gracia de Dios, rey e reina de Castilla, de León, de Aragón, de Cecilia, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca, de Sevilla, de Cerdeña, de Córdoba, de Córcega, de Murcia, de Jaén, de los Algarbes, de Algecira, de Gibraltar e de las islas Canarias; conde e condesa de Barcelona e señores de Vizcaya e de Molina; duques de Atenas y de Neopatria; condes de Ruysellón e de Cerdania; marqueses de Oriştán e de Gociano: Por quanto vos Cristobal Colom vades por nuestro mandado a descubrir e ganar con ciertas fustas nuestras e con nuestras gentes ciertas islas e tierra-firme en la Mar Océana, e se espera, que con la ayuda de Dios, se descubrirán e ganarán algunas de las dichas islas, e tierra-firme, en la dicha Mar Océana, por vuestra mano e industria; e así es cosa justa e razonable que, pues os poneis al dicho peligro por nuestro servicio, seades dello remunerado; e queriéndoos honrar e facer merced por lo susodicho, es nuestra merced e voluntad que vos el dicho Cristóbal Colón, después que hayades descubierto e ganado las dichas islas e tierra-firme en la dicha Mar Océana, o cualesquier dellas, que seades nuestro almirante de las dichas islas, e tierra-firme que así descubriéredes e ganáredes, e seades nuestro almirante e visorey e gobernador de ellas, e vos podades dende en adelante llamar e intitular don Cristóbal Colón, e así vuestros hijos e sucesores en el dicho oficio e cargo se puedan intitular e llar don e almirante e visorey e gobernador dellas; e para que podades usar e ejercer el dicho oficio de almirantazgo, con el dicho oficio de visorey e gobernador de las dichas islas e tierra-firme, que así descubriéredes e ganáredes, por vos e por vuestros lugartenientes, e oír e librar todos los pleitos e causas civiles e criminales tocantes al dicho oficio de almirantazgo e visorey e gobernador, según falláredes por derecho, e según lo acostumbran usar y ejercer los almirantes de nuestros reinos; e podades punir e castigar los delincuentes; e usedes de los dichos oficios de almirantazgo e visorey e gobernador vos e los dichos vuestros lugartenientes, en todo lo a los dichos oficios e cada uno dellos anejo e concerniente; e que hayades e llevedes los derechos e salarios a los dichos oficios e cada uno dellos anejos e pertenecientes, según e como los llevan e acostumbran llevar el nuestro almirante mayor en el almirantazgo de los nuestros reinos de Castilla e los visoreyes e gobernadores de los dichos nuestros reinos. E por esta nuestra carta o por su traslado, signado de escribano público, mandamos al príncipe don Juan, nuestro muy caro e muy amado hijo, e a los infantes, duques, perlados, marqueses, condes, maestros de las Órdenes, priores, comendadores, e a los del nuestro Consejo, e oidores de la nuestra Audiencia, alcaldes e otras justicias cualesquier de la nuestra casa e corte e Chancillería, e a los subcomendadores, alcaides de los castillos, e casas fuertes e llanas, e a todos los Concejos, asistentes, corregidores, alcaldes, alguaciles, merinos, veinticuatro, caballeros, jurados, escuderos, oficiales e homes-buenos de todas las ciudades e villas e lugares de los nuestros reinos e señoríos, e de los que vos conquistáredes e ganáredes; e a los capitanes, maestros, contramestres, oficiales, marineros e gentes de la mar, nuestros súbditos e naturales, que agora son o serán de aquí adelante, e a cada uno e a cualquier dellos: que seyendo por vos descubiertas e ganadas las dichas islas, e tierra-firme en la dicha Mar Océana, e fecho por vos, o por quien vuestro poder hobiere, el juramento e solemnidad que en tal caso se requiere, vos hayan e tengan, dende en adelante para en cada vuestra vida, e después de vos a vuestro hijo e subcesor, e de subcesor en subcesor para siempre jamás, por nuestro almirante de la dicha Mar Océana e por visorey e gobernador en las dichas islas e tierra-firme que vos el dicho don Cristóbal Colón descubrié e ganáredes, e usen con vos, e con los dichos vuestros lugartenientes que en los dichos oficios de almirantazgo e visorey e gobernador pusiéredes, en todo lo a ellos concerniente, e vos recudan e fagan recudir con la quitación e derechos e otras cosas a los dichos oficios anejos e pertenecientes; e vos guarden e fagan guardar todas las honras, gracias e mercedes e libertades, preeminencias, prerogativas, esenciones, inmunidades, e todas las otras cosas, e cada una dellas, que por razón de los dichos oficios de almirante e visorey e gobernador debedes haber e gozar e vos deben ser guardadas; todo bien e cumplidamente, en guisa que vos non mengüe ende cosa alguna; e que en ello, ni en parte dello, embargo ni contrario alguno vos non pongan ni consientan poner. Ca nos por esta nuestra carta, desde ahora para entonces, vos facemos merced de los dichos oficios de almirantazgo e visorey,

e gobernador, por juro de heredad para siempre jamás, e vos damos la posesión e casi posesión dellos e de cada uno dellos, e poder e autoridad para los usar e ejercer e llevar los derechos e salarios a ellos e cada uno dellos anejos e pertenecientes, según e como dicho es; sobre lo cual todo que dicho es, si nescesario vos fuere, e se lo vos pidiéredes, mandamso al nuestro chanciller e notarios, e a los otros oficiales que están a la tabla de nuestros sellos, que vos den a libren e pasen se sellen nuestra carta de previllejo rodado, la mas fuerte e firme e bastante que les pidiéredes e hobiéredes ménester. E los unos ni los otros nos fagades ni fagan ende al por alguna manera, so pena de la nuestra merced, e de diez mil maravedís para la nuestra cámara a cada uno que lo contrario ficiere; e demás mandamos al home que les esta nuestra carta mostrare, que los emplace que parescan ante nos en la nuestra corte, do quier que nos seamos, del dia que los emplazare a quinze días primeros siguientes, so la dicha pena, so la cual mandamos a cualquier escribano público, que para esto fuerellamado, que dé ende al que se la mostrare testimonio, signado con su signo, por que nos sepamos como se cumple nuestro mandado. Dada en la nuestra ciudad de Granada, a treinta días del mes de abril, año del nacimiento de nuestro Salvador Jesucristo de mil e quatrocientos e noventa e dos años. = YO EL REY.= YO LA REINA.= Yo Huan de Coloma, secretario del rey e de la reina nuestros señores la fice escribir por su mandado.= Acordada en forma.= Rodericus, doctor.= Registrada.= Sebastián de Olano.= Francisco de Madrid, chanciller.

És fàcil de veure, llegint a poc a poc aquestes línies que precedeixen, que es tracta d'una mena de rectificació d'alguns punts, a la vegada que es referma tot allò que es diu a les Capitulacions. Creiem, doncs, que el document del 30 d'abril és una precisió d'aquestes i que tal vegada el rei Ferran s'adonà que s'havia donat massa a Colom, i que d'altra banda calia centrar l'empresa a la Corona de Castella.

El fet que les Capitulacions siguin només un document contractual sembla que demanava, per altra banda, una precisió amb un document que fos d'acord amb les prescripcions cancelleresques. Per cert que aquest document lliurat tretze dies després, com dèiem, ho fou per la Cancelleria castellana i amb tots els requisits de dita Cancelleria, malgrat que el secretari Coloma també hi intervingué.

Tenim, per tant, tres aspectes a considerar del document del 30 d'abril en relació amb les Capitulacions del dia 17: l'omissió del mot General en referir-se al Governador, l'atorgament del mateix document limitant, en certa manera, les concessions de les Capitulacions, el fet d'atorgar l'esmentat document del dia 30 a través de la Cancelleria castellana i no per l'aragonesa com en el cas de les Capitulacions

Seguint amb la comparació dels dos documents, ens trobem que el títol d'Almirall que se li dona a les Capitulacions, en el segon document se li concedeix per quan ja hagi descobert les terres que pretenia trobar. I de la mateixa manera

procedeixen els Reis amb els altres títols que se li atorguen.

Ens atrevíem a dir que mentre les Capitulacions es mouen en un ambient mediterrani – virreis, governador general, cancelleria de la Corona d'Aragó, funcionaris d'aquesta (Coloma, Calcena, Almazán), "Plaze a Sus Altezas" –, el privilegi del 30 d'abril "castellanitza" l'empresa... Aquesta opinió no la comparteix Rumeu de Armas en un dens treball bastant recent⁽⁷⁾, però ens sembla molt clar que la mateixa persona de Colom és totalment mediterrània i, si se'l considera genovès com generalment s'admet, no és gens atrevida l'afirmació que ell devia conèixer els països mediterranis i sens dubte les peticions que fa de certs títols ens porta a aquesta mateixa afirmació. Si Colom esmentà en el seu memorial, i ho recolliren les Capitulacions, el càrrec de Virrei i de Governador General – aquest títol desconegut a Castella – és que coneixia l'organització política de la Corona d'Aragó i possiblement la siciliana, com reconeix el propi americanista Rumeu de Armas⁽⁸⁾.

Com afirmàvem en la comunicació presentada a Cuenca, aquestes capitulacions tenen clars precedents en documents distints de la Corona d'Aragó: per una part, com dèiem, els mots finals de cadascun dels capítols amb l'expressió d'aprovació reial recorda les sovintejadades aprovacions que els reis feien a les Corts dels capítols de Corts (recordem entre moltes altres, les de Montsó, del 1469, de Joan II, o les de Balaguer, de 1476, o les de Barcelona de 1480-83).

D'altra banda, hi trobaríem també connexions en l'aprovació de capitols de confraries, entre molts d'altres la de Sastres de Barcelona, de 1418. De totes maneres, eren ben recents les Capitulacions per a l'entrega del regne de Granada, en què es recullen paraules molt semblants a les de les Capitulacions de Colom: "Las cosas que... fueron asentadas y acordadas con el alcaide son las siguientes. Primeramente...". I és que en aquella època hi havia una veritable osmosi entre els regnes hispànics: a les Corts castellanias de Toledo, de 1480, com ha comentat Lalinde, al Palau hi treballaven cavallers i lletrats aragonesos, catalans, sicilians i valencians, prefigurant el que seria més tard el Consell d'Aragó.

Al marge de la comparació entre els dos documents esmentats, cal referir-se naturalment al problema de les Capitulacions amb les cèlebres dues paraules "ha decubierto", problema que també ha tractat Rumeu de Armas⁽⁹⁾, i nou anys abans Juan Manzano⁽¹⁰⁾. Aquest, abonant la vella hipòtesi de la pre-descoberta i Rumeu de Armas amb una hipòtesi nova: l'existència de dues redaccions de les Capitulacions, una del 17 d'abril de 1492 i una altra posterior d'un any⁽¹¹⁾.

Considerem que aquesta breu comunicació no estava pensada per comentar i objectar aquesta hipòtesi, que no ens sembla que tingui cap base documental. Solament direm que, si hi hagués hagut una segona redacció de les Capitulacions, que anul·lés la primera, s'haurien suprimit, en aquesta definitiva, el dubte que tingué Joan de Coloma, per exemple en el capítol en què diu "Y siendo justo".

D'altra banda, l'original de les Capitulacions el coneixem a través de la còpia cancelleresca del Reg. 3569 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i d'algunes còpies notariales o reials: la de la Isabela de 1495,

la de Burgos de 1497 i les de distints llibres de privilegis. L'original de les Capitulacions, després d'haver-lo signat, fou entregat a Colom personalment juntament amb el passaport i la presentació al príncep desconegut.

La còpia cancelleresca fou incorporada al plec que comprèn els folis 112 a 143, com dèiem en la nostra comunicació a La Ràbida⁽¹²⁾, sense que hi hagi cap notícia ni raó que s'hi introduís després, car algunes alteracions de dates en el plec no són suficients per pensar altra cosa⁽¹³⁾.

Abans d'acabar aquestes línies, voldríem justificar la utilització que hem fet del cognom del Descobridor amb la forma de Colom. D'aquesta qüestió, en vàrem parlar breument a la reunió de la "Tavola rotonda" al·ludida en la nota número 1, i ara hi acompanyem algunes dades i comentaris. Realment, no tenim dades de Colom anteriors a l'estada a Portugal, i ben poques del seu sojorn a Portugal. El que sabem és que, quan entra al regne de Castella per La Ràbida, sembla que s'anomenava Colomo, car Francisco González, tresorer a Sevilla, ens diu que el dia 5 de maig de 1487 donà a l'estranger "Cristóbal Colomo" 3.000 maravedís per serveis prestats a "Sus Altezas", i al cap de dos anys, també a "Cristóbal Colomo", 4.000, i a final de l'any nou, amb els mateixos noms, una altra quantitat. El 16 de juny de l'any següent, encara una altra quantitat, però aquesta vegada a "Cristóbal Colom". Però es retorna al cognom de Colomo el 1489 i rarament alguna altra vegada.

No ens interessa, d'altra banda, exhaurir aquestes cites, i sí comentar-les: no sabem com s'anomenava en entrar a Portugal, però sí que en cas d'haver-se anomenat aleshores "Columbus" i volem traduir el seu nom al portugués, s'hauria dit "Pombo", la qual cosa no tingué pas

1.- *Nota preliminar a las Capitulaciones del Almirante don Cristobal Colón y los Salvoconductos para el descubrimiento del nuevo Mundo conservador en el Archivo de la Corona de Aragón*. Edición Facsímil... Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, 1970. *Las capitulaciones de Colón en el Archivo de la Corona de Aragón: su valor diplomático e institucional y posibles precedentes*, ponencia al Simposio sobre "El horizonte histórico-cultural del Viejo mundo en vísperas del descubrimiento de América". Cuenca, 21-24 de mayo de 1979 (en prensa). *La autenticidad de las Capitulaciones de Colón conservadas en el Archivo de la Corona de Aragón en Simposio "Documentación y Archivos de la Coloni-*

zación Española", Santa María de la Ràbida, 8-11 octubre 1979. Publicada la comunicació a "Documentación y Archivos de la Colonización Española", Madrid, Ministerio de Cultura, 1980, tom II, pp. 311-324. Intervenció verbal a la "Tavola Rotonda" celebrada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el dia 25 de juny de 1982, presidida per l'historiador i polític P.E. Taviani, acompanyat del Prof. Alberto Boscolo, del Prof. Antonio Rumeu de Armas i de Frederic Udina. Aquest parà de "Colón y la autenticidad de las Capitulaciones".

2.- Segons el que llegírem al simposi de Cuenca.

lloc. En entrar a Espanya se'l coneix generalment amb el cognom de "Colomo" i alguna vegada "Colom", i, a partir de la seva relació definitiva amb els reis Catòlics, amb el cognom "Colón", és a dir "Colom" pronunciat a la castellana, llengua que no coneix la terminació de mots amb la lletra *ema*, i que tendeix a convertir en una *ena* els noms forans acabats amb *ema*. ¿Indicaria aquesta forma del cognom de Colom un origen català o uns contactes del descobridor amb catalans, amb anterioritat a la seva anada a Portugal? Un altre dels misteris de la vida de Cristòfor Colom.

El Sr. **Frederic Udina i Martorell** és director honorari de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i catedràtic emèrit de la Universitat Autònoma de Barcelona

- 3.- García Gallo, A.: *Los orígenes de la administración territorial de las Indias*, a A.H.D.E., XV (1944), pp. 19 i sgts.
- 4.- Lalinde Abadía, J.: *El régimen virreino-senatorial en Indias*, a A.H.D.E., XXXVII (1967), pp. 27-29.
- 5.- Udina, op. cit., La Ràbida (1979), pp. 320-321.
- 6.- Aquest document pot consultar-se als Arxius de Simancas i d'Índies; en el primer al privilegi dels reis, confirmat a Burgos i a l'arxiu sevillà, a l'arxiu Vera-gua.
- 7.- Rumeu de Armas, A.: *Nueva luz sobre las capitulaciones de Santa Fe en 1492 concertadas entre los Reyes Católicos y Cristóbal Colón*. Estudio institucional y diplomático. Madrid, C.S.I.C., 1985. Vegeu-ne el cap. XIII. En el seu dia llegírem el dens i interessant estudi del nostre benvolgut col·lega i ens vam entretenir diverses vegades en rellegir-lo per veure si ens convencien les seves hipòtesis, que no podem compartir. Com tampoc el paràgraf tercer (p. 14) on es diu "nadie se ha ocupado hasta el presente del estudio de las Capitulaciones de Santa Fe en el aspecto puramente diplomático..." car ens en vàrem ocupar precisament, encara que amb una modesta comunicació al col·loqui de la Ràbida (vegeu nota 1).
- 8.- *Ibidem*, p. 187.
- 9.- *Ibidem*, vegeu-ne tota la quarta part.
- 10.- Manzano, J.: *Colón y su secreto*, Madrid, Ed. Cultura Hispánica, 1976.
- 11.- Rumeu de Armas, op. cit., pp. 174-178.
- 12.- Udina, op. cit. La Ràbida, especialment la descripció codicològica, pp. 314-315.
- 13.- Rumeu de Armas, op. cit., pp. 113-114.

Opinió

Les argücies del genovista A. Ballesteros Beretta a propòsit de "lo que ha descubierto en las mares oceánicas"

per Caius Parellada

Aprofitem la reproducció en facsímil i la transcripció autèntica del text de les Capitulacions de Santa Fe entre Colom i els Reis, a cura del Sr. Udina i Martorell, per comentar la manera còmoda, per bé no gaire lògica ni gaire digna, amb què certs autors genovistes creuen esmunyir-se de les dificultats que presenten alguns documents autèntics quan aquests s'oposen a les seves teories.

En el fet de la Pre-descoberta, com que no és possibles a hores d'ara ignorar el veritable redactat de les Capitulacions de Santa Fe de 17 d'abril del 1492, en el qual es fa esment d'aquella famosa frase, que les coses suplicades per "Don Cristóbal de Colón", se li atorguen "en alguna satisfacció de lo que ha descubierto en las mares oceánicas", el que fan alguns autors negadors de la Pre-descoberta és una interpretació d'aquestes paraules absolutament contrària a la lògica.

Així, per exemple, Antonio Ballesteros Beretta fa, sobre aquest punt, les següents elucubracions: "La frase ha descubierto no tiene la significación de algo realizado o pretérito, quiere decir idealmente ha inventado en su mente, ha logrado descubrir en su pensamiento por sus estudios y lucubraciones. Otra interpretación nos conduciría por inverosímiles derroteros"⁽¹⁾.

Doncs bé, és evident que no cal pas coresforçar-se gaire per capir la manca de raó de les afirmacions precedents, que només pretenen de fer veure negre allò que és blanc i de donar una interpretació aberrant a favor d'un partit pres determinat a allò que en té una de ben contrària. Es tracta, en suma, d'una posició lamentablement advocadesca, que qualsevol aforisme d'hermenèutica abatria tot d'una.

Ací podríem concloure el comentari, perquè la incongruència de tals paraules salta a la vista, ja que és molt més normal entendre que "allò que ha descobert" fa referència a un fet real i no pas a una "descoberta mental". Tanmateix, si no ens deturem en els mots inicials de les Capitulacions sinó que continuem llegint el text, ens ensopegarem tot seguit amb les paraules següents: "e del viaje que agora con la ayuda de Dios ha de hacer por ellas".

Arribats aquí, l'absurda especulació de Ballesteros Beretta s'enfonsa per la base i qualsevol dubte que pogués haver-hi s'esvaeix, perquè el viatge que Colom ha de fer "por ellas" és un viatge devers unes coses concretes —unes illes, unes terres—, les quals caplleven en l'enunciat per damunt del "lo" que precedeix el "que ha descubierto". És més: aquesta segona part de l'encapçalament que acabem de transcriure es refereix al viatge que ha de fer "agora", ço que implica que abans d'ara ja hi ha hagut una activitat descobridora, de la qual el viatge present n'és una continuació.

Òbviament, el guardó que es promet a Colom és ocasionat per dues coses: el que ja ha descobert i el viatge que ara ha de fer "per elles", cap a les illes i les terres noves ja descobertes per ell i per ell ofertes als reis; la doble motivació del premi suposa una doble activitat guardonada, la d'ara i la d'abans.

I, pel que fa a la transcripció errònia de "lo que ha de descubrir", amb què es va estrafer el text veritable, és evident que, si s'hi va posar, fou a l'objecte d'esborrar el sentit de la frase autèntica i també ho és que cap recompensa no hauria estat atorgada a Colom ni a ningú per un mer "ha de descobrir", que, fet i fet, no és cap obligació assumible per ningú ni és cap manament imposable.

Encara, és adient de fer una altra observació en relació amb el que acabem d'exposar: la del fet ignominiós que el text falsejat continua produint-se per molts

autors, per exemple Charles Duff⁽²⁾, cosa que constitueix un ultratge a la ciència històrica que res no autoritza a perpetrar.

Ací, caldria dir que la transcripció de Navarrete —pel que fa a la frase "lo que ha de descubrir"— potser fou causada per raó de l'original de què va disposar, que, segons que consta a la pàgina 302 de la seva "Colección de los viajes y descubrimientos de los españoles", era l'existent a l'arxiu del duc de Veragua.

Com molt bé diu Josep M. Castellnou al núm. 1 del nostre Butlletí, les transcripcions no ens poden merèixer massa confiança quant a la seva fidelitat a l'original. Altrament, la frase "lo que ha descubierto" és la que consta a l'exemplar de les Capitulacions de Santa Fe recòndides a l'Arxiu regi de Barcelona i també és la que figura a la confirmació dels privilegis atorgats pels reis Catòlics el 23 d'abril de 1493, publicats per la Duquesa de Berwick en el seu volum "Autógrafos de Colón".

En suma, l'explicació de Ballesteros Beretta, mancada de lògica, no assoleix més que revelar l'ençegament de la posició genovista. I rebla el que acabem d'afirmar la darrera part del comentari que fa l'esmentat autor al text capitular que estem analitzant, quan diu que una altra interpretació diferent de la seva "nos conduciría por inverosímiles derroteros"! Ací, almenys, la seva actitud és ben sincera, car no amaga el motiu essencial de la negació del sentit veritable del text autèntic de les Capitulacions: que aquests "derroteros" o camins no serien altres que els de l'esbullament de la primparada tramoia genovista i, per tant, l'acreixement de les possibilitats del Colom genuïnament català. Davant d'això, la lògica es bat en retirada i es desa.

1.— Antonio Ballesteros Beretta, *Cristóbal Colón y el descubrimiento de América*, Editorial Salvat, Barcelona (1945).

2.— Charles Duff, *La verdad acerca de Cristóbal Colón y del descubrimiento de América*, Espasa-Calpe, Madrid (1938), p. 54.

Errades

La conferència que el Dr. Merrill pronuncià a Lleida el 19 de desembre del 1990, sobre «Cristòfor Colom i els "Infantes de Aragón"», fou organitzada per la Delegació Territorial d'Ensenyament i no pas pel Servei d'Ensenyament del Català i presidida pel delegat d'Ensenyament a Lleida, Sr. Josep Varela, contràriament al que havíem anunciat en el primer número del nostre Butlletí.

Bibliografia

Romà Pinya i Homs:
La debatuda exclusió catalano-aragonesa de la conquesta d'Amèrica
Comissió Amèrica i Catalunya-1992,
Barcelona, 1990, 205 pp.
(Col·lecció Joan Orpí, s/n)

En examinar el llibre de Romà Pinya i Homs que du el suggestiu títol de *La debatuda exclusió catalano-aragonesa de la conquesta d'Amèrica*, el primer que sorprèn és el coratge d'el' autor en triar un tema tan polèmic, tan vidriós i tan complex. Ens trobem, doncs, no cal dir-ho, al davant d'una obra valenta, que s'encara obertament amb el tema del seu enunciat i el resol amb un encert digne de tot elogi.

La complexitat a què hem al·ludit ja comença en la vària legislació que existeix en relació amb els diversos aspectes dels drets dels uns i dels altres, és a dir, de castellans i de no-castellans en esguard de les noves terres americanes. I també s'ha de tenir en compte que entre els no-castellans, ultra els catalans i aragonesos, hi havia diverses categories formades per súbdits dels reialmes no hispànics senyorejats per uns sobirans que duien com a primer títol el de reis de Castella i Lleó, i finalment, hi havia la situació dels portuguesos i aquella dels súbdits de països aliens als regnes primerament esmentats.

Tot això, i també la pràctica diversa que segons els regnats i segons els funcionaris es va anar desenvolupant, fa que sigui d'una gran arduïtat treure l'entrellat de la situació real dels diferents

col·lectius dins el llarg període que s'escola des de la descoberta fins a la supressió de la condició d'estranger aplicada als catalano-aragonesos, i fins a la llibertat de comerciar.

L'autor matisa, doncs, l'abast de les disposicions legals vigents segons els temps o arriba a unes conclusions que poden ésser considerades definitives. Entre elles, estableix la realitat de l'exclusió legal catalano-aragonesa i n'assenyala els autors, els reis Isabel i Ferran, i els motius que tingueren per fer-ho. Estudia després les conseqüències político-administratives d'aquella exclusió, amb la transferència al Nou Món de les estructures castellanes de poder i els seus elements culturals de llengua i costums.

Així mateix, l'autor es refereix al procés repoblador i fa veure que en realitat no hi hagué un veritable rebuig o exclusió de catalans i aragonesos, per bé que a causa de diferents circumstàncies de caire econòmic i demogràfic, la inhibició catalana envers les Índies fou notable ja al començament, i s'incrementà encara després del 1501, quan s'instaurà una nova política contrària als estrangers.

L'autor fa avinent que, malgrat la incorporació de les Índies a la Corona de Castella, no es pot dir que els catalans quedessin absolutament fora de l'empresa indiana i al·ludeix a la notable presència de catalans en el segon viatge de Colom. L'autor també matisa l'"exclusió" que Fernández de Oviedo i Herrera varen esbombar, en el sentit que cap català que ho sol·liciti no es veurà rebutjat en la carrera de les Índies, però, això sí, amb la condició d'estranger fins l'any 1555 i topant amb el fet de l'exclusiva comercial castellana.

Abans d'acabar, no vull deixar de banda la brillant introducció de l'obra, on l'autor ofereix un quadre històric del naixement de la idea de l'exclusió i la seva conversió en veritat històrica per obra i gràcia dels cronistes castellans de l'època, altrament ben representatius de l'esperit del seu poble.

I per fer fi, ens plau de comentar el seu capítol III sobre "El protagonisme català a les Índies", que és un tema particularment interessant per als qui creiem que Colom fou català. L'autor hi estudia l'acció catalano-aragonesa en la descoberta i esmenta, entre d'altres, els grans noms de Santàngel, Sánchez o Sanxís, Coloma, etc., sense fer cap al·lusió a Colom. No hi tenim res a dir, i l'excel·lència de l'obra que comentem no en pateix cap minva, car no era pas aquest el propòsit de l'autor.

Ara bé, nosaltres, en tota aquesta colla de personatges, hi veiem inserit, i com essent de la mateixa corda o nació, la mítica persona de Colom. I no ho diem pas tan solament per l'acció de tots i cadascun d'ells afavoridora del Descubridor, sinó per raons d'un ordre ben diferent.

Altrament, tot el llibre és amarat de sapiència i també, per als colombistes, ple d'interès i de profit.

Caius Parellada

COMISSIÓ
AMÈRICA I CATALUNYA
1992

Publicacions

- *I Jornades d'Estudis Catalano-Americans* (juny 1984). Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Barcelona, 1985, 15x23 cms., 389 pp.
- *II Jornades d'Estudis Catalano-Americans* (maig 1986). Ibid., 1987, 510 pp.
- *III Jornades d'Estudis Catalano-Americans* (abril 1988). Ibid., 1990, 369 pp.
- *200 catalans a les Amèriques (1493-1987) - Mostra del Diccionari de Catalunya i Amèrica*, Pròleg de Pere Grases. Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Barcelona, 1988, 699 pp.
- Josep BALCELLS, *Revistes dels catalans a les Amèriques. Repertori de 230 publicacions des del 1831*, Ibid., 142 pp.
- Fra RAMON PANÉ, *Relació sobre les Antiguitats dels Indis [1495-1500]*. Nova versió amb notes, mapes i apèndixs per Juan José Arrom (traducció de Núria Pi-Sunyer). Pròleg de Pere Grases. Comissió Amèrica i Catalunya-1992, Barcelona, 1991, 150 pp.
- Romà PINYA i HOMS, *La debatuda exclusió catalano-aragonesa de la conquesta d'Amèrica*, Ibid., 1992, 205 pp. (1a. ed.: 1990). (Col·lecció Joan Orpí, s/n).
- Celso LOUREIRO, *Fons americans en arxius de Catalunya*, Ibid., 148 pp. (1a. ed.: 1990). (Col·lecció Joan Orpí, s/n).
- Francesc LIGORRED, *Paraules americanes en el llenguatge català (Aproximacions lingüístiques i literàries en català)*. Pròleg d'Antoni M. Badia i Margarit. Ibid., 1991.

En premsa

- Josep M. BERNADES, *Els catalans a les Índies (1493-1830)*, 3 vols.
- Ernesto CHÁVEZ, *Història de la beneficència catalana a Cuba (1940-1990)*.

En preparació

- *IV Jornades d'Estudis Catalano-Americans* (1990).

Generalitat de Catalunya

Palau de la Generalitat - Plaça de Sant Jaume - Tel. 402 47 38 - 08002 Barcelona